

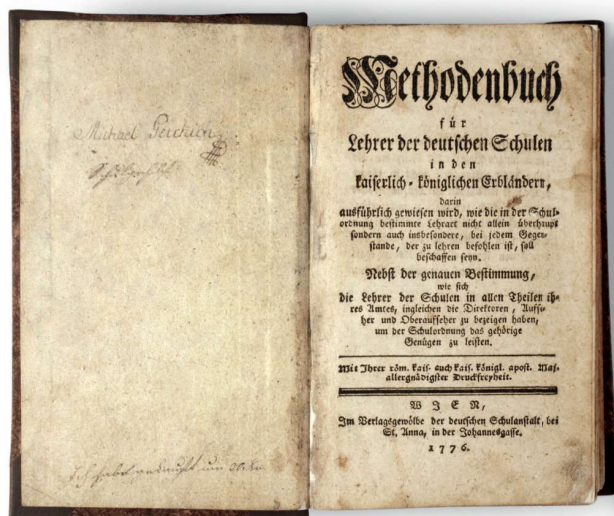
Kratki povijesni pregled izobrazbe nastavnika hrvatskoga jezika

[HTTPS://DOI.ORG/10.17234/9789533793467.06](https://doi.org/10.17234/9789533793467.06)

**VLADO
PANDŽIĆ**

Nastavnici (učitelji, profesori) hrvatskoga jezika kao kompetentni (i kvalificirani) stručnjaci izvode nastavu (organizirani oblik učenja) hrvatskoga jezika, književnosti, govornog izražavanja (govorništva), pismenog izražavanja i medijske kulture; prije standardizacije na narječjima, regionalnim ili lokalnim hrvatskim govorima, a nakon standardizacije na standardnome hrvatskom jeziku. Stjecanje kompetencija nastavnika hrvatskoga jezika uglavnom je sukladno izobrazbi nastavnika jezika u svijetu koja ima duboke korijene u starom vijeku. Malo je povijesnih dokaza o početku organiziranoga učenja i poučavanja jezičnog izražavanja, ali nema prijedora oko činjenica da su rane civilizacije odgojem svoje mladeži postizale visoku govornu kulturu u školama kojima je glavna svrha bilo stjecanje znanja i sposobnosti jezičnoga izražavanja. Aristotel je u *Retorici* postavio temelje (u 4. st. pr. Kr.) za izobrazbu dobrog nastavnika govorništva. Klasična iskustva i znanja o učenju jezika i poučavanju govorništva usustavio je Kvintilijan u knjizi *O odgoju govornika* (1. st.). Od njega su učili kršćanski propovjednici, kasnije sveci Laktancije, Ambrozije, Jeronim i Augustin (Aurelije Augustin), koji je utjecao na propovjedništvo (govorništvo) tijekom srednjeg vijeka, u čemu su se osobito isticali redovnici. Za nastavnike su birali najbolje propovjednike (govornike) u svojoj zajednici.

Isto su činili benediktinci, dominikanci, franjevci, pavlini, isusovci i drugi među Hrvatima. Nisu se mogli služiti latinskim u propovijedanju domaćemu katoličkom puku. Trebali su im propovjednici koji poznaju pojedina hrvatska narječja, regionalne i lokalne govore. Kakvi su trebali biti hrvatski učitelji, postoji izobilje povijesnih dokaza. Osnivajući klasičnu gimnaziju u Zagrebu (1607), isusovci nisu veliku pozornost poklanjali hrvatskom jeziku u školskim propisima, ali birali su za profesore one koji su ga poznavali jer nisu sa svojim novim učenicima nekoliko godina mogli komunicirati na latinskom. Strogi su bili kriteriji za izbor nastavnika u Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu, a nakon što su izabrani kao najbolji kandidati, morali su prihvatiti službu diljem svijeta ako su ondje bile veće potrebe za izvrsnim profesorima. Tako je isusovac Nikola Plantić, Zagrepčanin, izabran za profesora (1742), uskoro u Varaždinu predavao sintaksu, poetiku i retoriku u Požegi (1744), filozofiju u Buenos Airesu, a teologiju u argentinskoj Cordobi (1749), gdje je još pripremao mlade isusovce za profesorski posao na španjolskom i gvaranskom jeziku, što je iznimno važna činjenica za povijest hrvatske metodike jezika i govorništva (propovjedništva). Nakon povratka iz Južne Amerike profesor je teologije u Zagrebu (1770–1771) i rektor kolegija u Varaždinu (1771), gdje je propovjednik do kraja života (1775).

✎ Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen (Metodički priručnik za učitelje njemačkih škola), Beč, 1777.

✎ Ratio educationis, Budim, 1806.

Ratio educationis (Beč, 1777), kojemu je prethodio Felbigerov *Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen* (Metodički priručnik za učitelje njemačkih škola, Beč, 1776), prvi je državni zakon u kojem se propisuju izbor učitelja, metodika, učivo, satnica itd. Iznimno je važan i za hrvatsko školstvo jer je poticao razvoj i školsku uporabu narodnih jezika u okviru Habsburškog Carstva. To se odrazilo i u Osmanskom Carstvu, gdje je školski pokret bosansko-hercegovačkih Hrvata početkom 19. stoljeća pokrenuo biskup fra Augustin Miletić, pisac jedne poticajne početnice (1815). Priključio se tom pokretu fra Stjepan Marijanović dvjema slovnicama, pedagoškim djelom *Systema litterarium...* (gimnazijskim sustavom za bosanske franjevačke kandidate) te jednom početnicom, a fra Andrija Kujundžić zanimljivim hrvatskim pravopisom koji je otisnut u Marijanovićevoj prvoj slovnici u Splitu (1822).

Hrvatski narodni preporod u okolnostima uporne mardarizacije promiče izobrazbu nastavnika (učitelja, profesora) hrvatskoga jezika. Mogućnosti studiranja na bečkom sveučilištu za Hrvate su ograničene. Osnovana je Matica ilirska (1842), ubrzo nazvana Maticom hrvatskom, tiskane su vrlo značajne hrvatske slovnice, a promican je jedinstveni književni jezik sa štokavskom osnovicom. Ivan Kukuljević Sakcinski održao je prvi govor na hrvatskom jeziku u Hrvatskom saboru (1843). Osnovana je Katedra za hrvatski jezik i književnost (1845). Bez kompetentnih nastavnika hrvatskoga jezika nije bilo moguće stvoriti širok krug hrvatske domoljubne inteligencije. Otvorene su veće mogućnosti kada je u Habsburškom Carstvu započeta reforma školstva na temelju *Nacrta temeljnih načela javne nastave u Austriji* (*Entwurf der Grundzüge des öffentlichen*

Unterrichtswesens in Österreich, 1848). Ubrzo je objavljen zakon *Nacrt ustroja gimnazija i srednjih škola u Austriji* (*Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich*, 1849) te *Privremeni zakon o ispitivanju kandidata za službu gimnazijskog profesora* (1849), koji je zapravo povijesna prekretnica u stjecanju kvalifikacija za nastavnike hrvatskoga jezika u gimnazijama. U skladu s tim zakonom nisu mogli materinski jezik predavati nastavnici dok ne polože taj rigorozni ispit (stručni ispit za nastavnike hrvatskoga jezika i književnosti), a sve nastavne predmete nije više smio u jednom razredu predavati samo jedan profesor, nego različiti nastavnici. U skladu s kvalifikacijama gimnazijski profesori mogli su biti redoviti, sporedni te pomoćni učitelji, koji su bili dužni odraditi jednogodišnji pokusni rok. Iako je naznačena privremenost toga zakona, zapravo je uz nevelike promjene vrijedio sve do raspada Austro-Ugarske (1918). Mnogi "pomoćni učitelji" (suplenti) nisu uspjeli postati "redoviti učitelji" (profesori u gimnazijama).

Premda je *Nastavni plan za gimnazije* (1854) promicao germanizaciju, nije mogao zaustaviti ambicije hrvatskih mladića da postanu profesori hrvatskoga jezika. Na bečkom sveučilištu u 1850-im i 1860-im unatoč političkim zaprekama slavistiku je studiralo ili pokušalo studirati dvadesetak Hrvata iz različitih hrvatskih krajeva. Nakon diplome počinjali su uglavnom raditi kao suplenti u gimnazijama u središnjoj i sjeverozapadnoj Hrvatskoj, ali i u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Sinju, koja je 1859. zaposlila slavnoga domoljubnog profesora hrvatskoga jezika fra Antu Konstantina Matasa. Bio je prvi profesor hrvatskoga jezika u južnoj Hrvatskoj, a kasnije je kao

ravnatelj talijansku dubrovačku gimnaziju pretvorio u hrvatsku školu. Prijateljivao je u Beču s mladim kolegom Vatroslavom Jagićem, koji je postao profesor Klasične gimnazije u Zagrebu (1860). Nakon što je 1874. otvoren studij slavistike na Sveučilištu u Zagrebu, preusmjerili su se mladi Hrvati s bečkog sveučilišta na taj studij, koji su kombinirali sa studijem filozofije. Budući da su slušali i polagali ispite kod profesora koji su držali predavanja iz pedagogije i didaktike, neki su bili dobro pripremljeni za službu u gimnazijama i srednjim školama, među kojima su učiteljske škole imale poseban ugled. Mnogi su željeli raditi u Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu, zbog čega je među mladim profesorima nastajalo stručno i političko suparništvo, osobito u 1860-im i 1870-im godinama kada su ponajviše polemizirali ili se sukobljavali oko hrvatskog jezika. Bilo je kažnjenih i s jedne i druge suparničke strane, stoga su pojedinci potražili posao u drugim gimnazijama ili na stranim sveučilištima. Istodobno su se neki profesori u toj gimnaziji istaknuli kao pisci gramatika i čitanaka. Pojedini su udžbenici nakon niza ponovljenih izdanja dočekali novu državu Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca (1918).

Učitelji u hrvatskim pučkim školama u drugom dijelu 19. i početkom 20. stoljeća, nakon što su preživjeli germanizaciju i mađarizaciju te nekoliko reformi, pokazivali su visok stupanj radne discipline, strpljivosti i radnog zanosu. Iako su obavljali težak i odgovoran posao, mnogi su mladići i djevojke onodobno željeli to zanimanje. Bilo je istaknutih hrvatskih književnika koji su htjeli biti učitelji u pučkim školama, ali nisu uspjeli položiti stroge ispite.

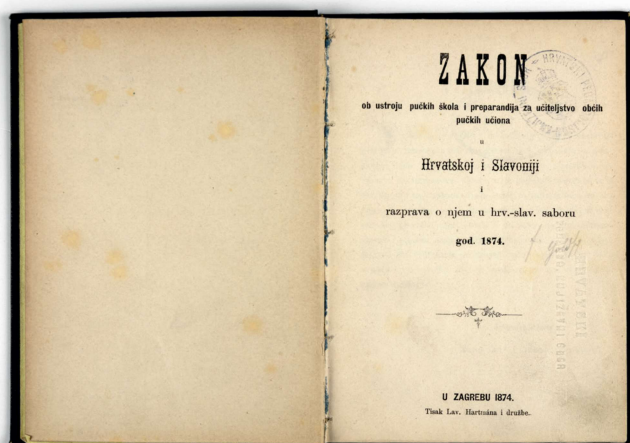
Krajem 19. i početkom 20. stoljeća nekoliko je slavinih hrvatskih gimnazija bilo izvan prostora današnje Republike Hrvatske, ali među njihovim polaznicima bili su mnogi iz Zagreba i drugih hrvatskih krajeva. S državnom Klasičnom gimnazijom u Sarajevu borile su se za prvenstvo katoličke gimnazije: Nadbiskupska klasična gimnazija u Travniku, Franjevačka klasična gimnazija u Visokom te Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu, kojoj su sva prava priznata tek prije raspada Austro-Ugarske (1918). Većina je profesora hrvatskoga jezika u tim školama uz profesorske diplome imala doktorate. Školovali su se na najpoznatijim europskim sveučilištima.

U novoj državi Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca izobrazba nastavnika hrvatskoga jezika nailazila je na velike zapreke. Već od početka srpski radikali nastojali su ostvariti srpsku dominaciju te nametnuti naziv *srpskohrvatski* jezik, ali i *srpskohrvatskoslovenački*. Ta je velikosrpska politika nastojala dovesti u Hrvatsku što više profesora srpskog jezika. Mnogima su iz Hrvatske nudili studij toga jezika u Beogradu. Neštedimice su davali stipendije bosanskim

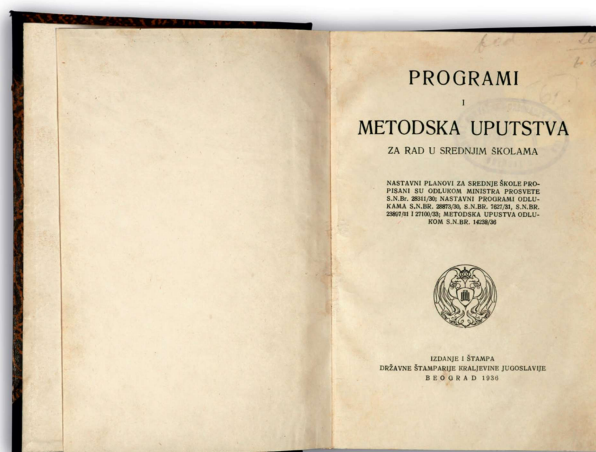
Za hrvatskog ili srpskog izvornoga govornika [...] korijen [riječi nastava] nije naročito obavijestan. Nije naime lako otprve dovesti u vezu nastavljanje i poučavanje. Taj rusizam u novije se doba prilično čvrsto ukorijenio u našoj svakodnevnici i pedagoškoj teoriji. Ipak, ne može se tvrditi da ta, sada i naša riječ iz svoga značenjskoga polja isključuje bilo koju od pedagoški relevantnih usmjerenosti pojma i da ne upućuje i na spoznajni, i na osjećajni, i na voljni razvoj mlade ličnosti. Terminom nastava možemo obuhvatiti nekadašnji uzgoj i poduku kao i današnji odgoj i obrazovanje.

— S. Težak, *Metodika nastave filma na općeobrazovnoj razini*, 1990.

i hercegovačkim franjevcima u skladu s planom srbizacije Bosne i Hercegovine. Neplodonosne rasprave o školstvu trajale su desetak godina. Mnogi su lektiru optuživali za negativan utjecaj. Nakon što je 1924. ponuđena naučna osnova koja je bila "prijepis" srpske iz 1898, nastale su velike polemike koje su pratile novi popis udžbenika (za školsku godinu 1924/1925), novu osnovu za srednje škole (1925) i novi nastavni plan za više razrede gimnazije (1926). S popisa su odstranjeni hrvatski udžbenici. Srbizacija je grublja od mađarizacije i germanizacije. Godine 1929. konačno je objavljen *Zakon o srednjim školama*. Privilegiranje srpskog jezika i književnosti, srpsko svojatanje hrvatske književnosti nastale u Dubrovniku i još nekih hrvatskih pisaca, niska razina studija slavistike u Beogradu te mnoštvo nezaposlenih profesora s njihovom diplomom – sve je to, među ostalim, izazivalo međunacionalna sukobljavanja. Godine 1936. objavljen je *Program i metodska uputstva za rad u srednjim školama*, koji je djelomice slijedio moderne

📖 *Zakon ob ustroju pučkih škola i preparandija za učiteljstvo obćih pučkih učiona. Razprava o Mažuranićevom zakonu u hrvatsko-slavonskom saboru, Zagreb, 1874.*

📖 *Programi i metodska uputstva za rad u srednjim školama, Beograd, 1936.*

pristupe književnom tekstu koji su prakticirani u francuskoj međuratnoj metodici nastave književnosti, ali sve su i dobre namjere propadale zbog velikosrpskih planova prisvajanja hrvatskih krajeva, kulture i književnosti. Godine 1940. u Banovini Hrvatskoj bilo je 47 gimnazija. Mnogi završeni gimnazijalci nisu se mogli upisati na Sveučilište u Zagrebu, stoga su pojedinci odlazili u Beograd. Srpske učiteljske škole nezaustavljivo su umnožavale nezaposlene učitelje. Dugogodišnji pokušaji primjene načela tzv. radne škole nisu dali očekivane rezultate u Kraljevini Jugoslaviji, koja se raspala u travnju 1941.

Prije kraja školske godine 1940/1941. profesori srpskog jezika koji su stigli u Hrvatsku kao promicatelji velikosrpske politike vratili su se u Srbiju. Nijemci su na Sveučilište u Zagrebu doveli nekoliko njemačkih sveučilišnih profesora. Među njima su bili i promicatelji njemačke didaktike jezika. Međutim zbog ratnih okolnosti studenata je bilo sve manje. Mnogi su mobilizirani. Rektor je Sveučilišta od akademske godine 1940/1941. bio Stjepan Ivšić, profesor Filozofskog fakulteta. Nije bio za korijenski pravopis pa je ostao bez dužnosti rektora. Nekoliko je profesora s Filozofskog fakulteta smijenjeno, neki su završili u logoru Stara Gradiška, ali pušteni su u travnju 1942. Nastavili su profesorski posao ili otišli u mirovinu, kao što je to učinio Dragutin Boranić. Asistent na Katedri za slavistiku od 1942. bio je Ljudevit Jonke. Njemačka didaktika jezika i književnosti bila je u temelju izobrazbe profesora hrvatskoga jezika. Studij kroatistike mnogi studenti nisu završili: mnoštvo ih je izgubilo život u ratu ili u poslijeratnim godinama.

Preživjeli profesori hrvatskoga jezika koji se nisu priključili partizanima ostali su bez posla u gimnazijama i srednjim školama. Nekima je ponuđen posao u Srbiji, Makedoniji ili Crnoj Gori.

Filozofski fakultet u Zagrebu doživio je velike nevolje i promjene 1945. Ponajviše su stradali kroatisti i germanisti. Svojevrsna sovjetizacija zahvatila je cijeli fakultet. Provodio ju je pedagog Stjepan Pataki. Ruski utjecaj splasnulo je nakon Informbiroa (1948). Studenti hrvatskoga jezika i književnosti bili su zapravo studenti slavistike, koja je na prvo mjesto stavljala ruski jezik i književnost. Svi su slušali predavanja iz pedagogije i didaktike. Ruska metodika nastave jezika i književnosti bila im je temeljna literatura. Godine 1948. na slavistiku je stigao srednjoškolski profesor Tvrtko Čubelić. Uz usmenu narodnu književnost ubrzo je počeo predavati metodiku nastave jezika i književnosti. Godine 1964. na Odsjeku za jugoslavenske jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu kao asistent je Dragutin Rosandić počeo predavati metodiku nastave hrvatskoga ili srpskog jezika i književnosti. Utemeljitelj je Katedre za metodiku nastave hrvatskoga ili srpskog jezika i književnosti.

Poslijediplomski studij iz metodike jezika i književnosti Dragutin Rosandić osnovao je 1973. Kad je Vlado Pandžić postao asistent (1977), postojao je A- (četiri godine) i B-studij (tri godine) jugoslavistike. Studenti su slušali dva metodička kolegija: Metodiku nastave hrvatskoga ili srpskog jezika i Metodiku nastave književnosti. Nakon što je došao s Pedagoške akademije na Filozofski fakultet, Stjepko Težak predavao je Metodiku nastave hrvatskoga ili srpskog jezika te Metodiku nastave filma.

 Iz svjedodžbe Stjepana Bosanca, 1899, HŠM A 4021

U akademskoj godini 1990/1991. promijenjeno je ime Odsjeka za jugoslavenske jezike i književnosti u Odsjek za kroatistiku. Metodička satnica neznatno je promijenjena. Dragutin Rosandić bio je predstojnik Katedre za metodiku nastave hrvatskoga jezika i književnosti do 2000, a od 2000. do 2015. predstojnik je Vlado Pandžić. Godine 1996. ponovno je smanjena satnica metodičkih predmeta. Članovi Odsjeka za kroatistiku bili su predsjednici povjerenstava za stručne ispite učitelja hrvatskoga jezika u osnovnim i profesora u srednjim školama (1991–2006). Godine 2001. Hrvatska je prihvatila Bolonjsku povelju, a zatim su pokrenute rasprave te počele pripreme preddiplomskog (tri godine) i diplomskog studija (dvije godine) kroatistike. Nastavne planove i silabe zagrebačke Katedre uglavnom je preuzela većina odsjeka za kroatistiku u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.